

FRA RAFO PRUSINA

(1884.-1945.)

Fra Rafo je jedan od sedmorice hercegovačkih franjevaca koje su partizani po osvojenju Mostara 14. veljače 1945. odveli iz franjevačkog samostana i otada im se gubi svaki trag; prema predaji i općem uvjerenju ubijeni su iste večeri i ubačeni u hladnu rijeku Neretvu. Fra Rafo je za one prilike pripadao već među starije franjevce: ubijen je u 61. godini života.

Rođenje, mladost i školovanje

Fra Rafo se rodio u Hamzićima, župa Čerin u Brotnju, 21. siječnja 1884. Krstio ga je tri dana kasnije (24. siječnja) župnik fra Marijan Zovko u Čerinu. Roditelji su mu bili Mate Prusina i Matija rođ. Korać. Krsni kum bio je Mate Andačić. Na krštenju su mu dali ime Ivan. Ivan je krizman kad mu je bilo samo 9 godina (kako je tada bio običaj) u Čerinu 24. studenog 1893. Krizmao ga je mostarsko-duvanjski biskup Paškal Buconjić, a krizmani kum bio mu je Ivan Ivanković.¹

Prusine su stari broćanski rod, čija je starina upravo u Hamzićima, odakle su se kasnije selili na razne strane, najprije u Brotnju, potom i u puno udaljenije krajeve.² Upravo je fra Rafo prvi franjevac iz toga roda, a nakon njega je bio samo još jedan: fra Ivan Prusina, također iz Hamzića, rođen 1952., danas na službi u Zürichu, Švicarska.³

Ivan (kasnije fra Rafo) je kao desetogodišnji dječak došao k franjevcima na Široki

1 Župa Čerin: Matica krštenih, sv. I, str. 160, br. 21; Matica krizmanih, sv. I, str. 53, br. 49.

2 Usp. Nikola MANDIĆ, *Podrijetlo hrvatskih starosjedilačkih rodova u Brotnju*, Mostar - Brotnjo, 2001., str. 450-455.

3 Arhiv Provincije: Imenik franjevaca, str. 98, br. 874.

Brijeg potpuno nepismen, te je 1894./95. upisan u 1. razred pučke škole. To u to vrijeme nije bila nikakva iznimka, jer se školski sustav u zaostaloj Hercegovini tek rađao. Tako je na Š. Brijegu u 1. razredu pučke škole bilo sedam, a u 3. razredu 9 učenika. Ostalih razreda te godine nije bilo.⁴ Drugi razred pučke škole pohađao je 1894./95. godine. Sačuvane su i ocjene za prvo i drugo polugodište. U prvom polugodištu, od rujna 1894. do veljače 1895., imao je sljedeće ocjene: vjeronauk *dobar*, tjelesni odgoj *vrlo dobar*, hrvatsko štivo *dobar*, krasopis *vrlo dobar*; ćudorednost *pohvalno*, marljivost *marljiv*.⁵ U drugom polugodištu imao je još i računstvo i latinski jezik; sve je ocjene imao *dobar*, a krasopis *dovoljno*. U opasci stoji: "...na ispitu za ćudoređe opomenut."⁶ Treći razred pučke škole završio je 1895./96. god. U šk. god. 1898./99. nalazimo ga već u 3. razredu gimnazije. U sjemeništu je bio 21 đak. Ocjene su uglavnom *dovoljan* i *dostatan*, što znači da nije bio među najboljim đacima. Šk. godine 1899./1900. osnovan je i četvrti razred gimnazije i upravo je Ivanova generacija bila u tome razredu. Bilo ih je 11 (njihova imena spomenut ću kasnije, prilikom proslave 25. obljetnice njihova misništva). Sve ocjene su mu i dalje bile *dovoljan* i *dostatno*. Pjevanje mu je bilo *pohvalno*. Konačna ocjena: *prvi red*, što bi valjda danas bilo dobar. Učitelji su mu bili fra Filip Bebek, fra Stanko Kraljević, fra Didak Buntić, fra Stjepan Romić (pjevanje) i ravnatelj fra Mirko Matijević.⁷

Tako je Ivan Prusina završio, čini se, tri razreda pučke škole i četiri gimnazije kod franjevacu na Širokom Brijegu; viših razreda još nije bilo. Ovdje valja naglasiti da franjevačko srednje školstvo još uvijek nije bilo do kraja formirano; svih osam razreda gimnazije bit će otvoreno tek 1917. godine, a 1918. godine školu je priznala država i prvi put je u njoj održana velika matura (nakon osmog razreda gimnazije). Otada počinje razvoj u svakom pogledu; taj će rast brutalno prekinuti partizanski metci u veljači 1945. godine.

Novicijat na Humcu

Franjevački habit Ivan Prusina obukao je s desetoricom kolega na Humcu, na sv. Franju 4. listopada 1900., te postao fra Rafael, skraćeno fra Rafo Prusina. S njim su obučeni: fra Mijo Čuić, fra Leo Petrović, fra Bono Andačić, fra Pavo Dragičević, fra Veselko Milas, fra Tadija Beljan, fra Eugen Tomić st., fra Bonifacije Majić, fra Vice Skoko i fra Ambro Mišetić. Habit im je obukao fra Luka Begić, a meštar u novicijatu bio je fra Božo Ostojić. Možda je zanimljivije vidjeti kako je kasnije

4 Ante MARIĆ, *Franjevačka klasična gimnazija na Širokom Brijegu*, sv. I, str. 160.

5 Arhiv Provincije: SP, sv. 6, f. 66.

6 Ante MARIĆ, *Franjevačka klasična gimnazija na Širokom Brijegu*, sv. I, str. 161.

7 *Isto*, str. 167, 191-194, 196-198.

završila ta veoma brojna generacija: trojicu su ubili partizani 1945. godine (fra Leo Petrović, fra Bonifacije Majić i fra Rafo), dvojica su otišla u Ameriku i tamo umrla kao svećenici (fra Bono Andačić i fra Ambro Mišetić), ostali su umrli prirodnom smrću, s tim da je jedan umro prije rata (fra Eugen Tomić), a ostali nakon rata (fra Mijo Čuić, fra Pavo Dragičević, fra Veselko Milas, fra Tadija Beljan i fra Vice Skoko). Valja navesti dakako da je fra Mijo bio osuđen na dugogodišnju zatvorsku kaznu, te da je i preminuo od posljedica zatvorskih godina.⁸

Fra Rafo je sa svojim kolegama prve privremene zavjete položio na Humcu 4. listopada 1901. u ruke provincijala fra Augustina Zupca. Svećane zavjete položio je u Mostaru u ruke provincijala fra Anđela Nuića 4. listopada 1904. Za subđakona ga je zaređio mostarsko-duvanjski biskup Paškal Bučonić u Mostaru 18. ožujka 1905. Za svećenika je zaređen u Fuldi, Njemačka, 16. rujna 1906. Mladu misu proslavio je u Watersleydi, Nizozemska, 20. rujna 1906.⁹

Bogoslovni studij

Po svršetku novicijata fra Rafo je upisao studij filozofije i teologije na Franjevačkoj bogosloviji u Mostaru. No, držim da je prvu godinu ili dvije proveo na Humcu, gdje je bio organiziran studij filozofije. U prvoj godini (1901./02.) imao je samo tri predmeta: spekulativna filozofija (*laudabilis*, dakle *vrlo dobar*), njemački jezik (dobar) i klasični jezici (*laudabilis*). Vladanje mu je bilo uzorno, a marljivost ustrajna (*constans*). Za akad. 1902./03. godinu njemu i kolegama nisu upisane ocjene. U akad. 1903./04. godini već studiraju teološke predmete. Fra Rafo je imao sljedeće ocjene: Sveto pismo (*dobar*), apologetika i dogmatska teologija (*vrlo dobar*), moralna teologija (*pohvalno*) i povijest Crkve (*dobro*). Predavali su mu profesori fra Nikola Šimović, fra Radoslav Glavaš st., fra Skender Musa i fra Lujo Bubalo. Vladanje: *dostatno*; marljivost: *zadovoljna*, što su prilično loše ocjene. U ljetnom semestru 1903./04. nije više imao Sveto pismo, nego crkveno pravo. Ocjene: *dobar*, iz dogmatske teologije *vrlo dobar*, a iz povijesti Crkve *dovoljan*. Iz vladanja i marljivosti i dalje ocjena dovoljan (*sufficiens*). U zimskom semestru 1904./05. godine imao je iste predmete; iz svih ocjena *dobar*. Vladanje se popravilo na *dobar*, a marljivost i dalje *dovoljna*. U ljetnom semestru ocjene gotovo iste uz dvije vrlo dobar (*plus quam bene*). I vladanje i marljivost ista.¹⁰

8 R. JOLIĆ, *Novicijat hercegovačkih franjevaca*, str. 138-139.

9 Arhiv Provincije: Imenik franjevaca, str. 33, br. 289. Sačuvana je sličica s Mlade mise, na kojoj stoji Watersleydi, Holand. No, na internetskoj tražilici nisam uspio pronaći mjesto koje bi se tako nazivalo.

10 Arhiv Provincije: Liber classificationum... ab an. 1895, ff. 7-12.

Tako je završila i ta mostarska faza. Potom je fra Rafo na završetak studija upućen u Njemačku; on je jedini od svoje generacije poslan na nastavak studija u Fuldu.¹¹ U Fuldi je proveo dvije preostale godine studija, od 1905. do 1907., te je u međuvremenu bio zaređen za svećenika 1906. godine. O njegovu studiju u Njemačkoj nisam uspio pronaći nikakvih podataka. Svakako će mu njegov boravak u Njemačkoj kasnije dobro doći jer je u vrijeme Prvoga svjetskog rata bio vojni kapelan, a službeni jezik u austrougarskoj vojsci bio je upravo njemački.

Provincijal fra Ambro Miletić javio je 20. srpnja 1907. biskupu Buconjiću da se fra Rafo vratio sa studija, određen za kapelana u Posušju, te je za njega zatražio jurisdikciju.¹² Tako je započelo fra Rafino pastoralno djelovanje u Hercegovini, koje će potrajati sljedećih gotovo 40 godina (s iznimkom 4-5 godina Prvoga svjetskog rata, kad je bio vojni kapelan s hrvatskim vojnicima izvan Hercegovine), a okončat će ga partizanski metak 14. veljače 1945.

Pastoralne i druge službe

Ovdje najprije navodim fra Rafine službe od svršetka studija 1907. do smrti 1945. godine, a potom ću nastojati reći o njima i ponešto opširnije, na temelju dostupnih podataka. Ovako je on sam to ispunio u Osobniku od 25. travnja 1944.:

- 1907.-1908. kapelan i kateheta u Posušju,
 - 1908.-1910. kapelan i kateheta u Županjcu,
 - 1910.-1911. vikar na Humcu,
 - 1911.-1914. kapelan i kateheta u Konjicu,
 - 1914. župnik u Vinici,
 - 1914.-1919. vojni kapelan (na frontovima u Srbiji i Italiji),
 - 1919.-1926. župnik i kateheta u Jablanici,
 - 1926.-1928. župnik i kateheta u Roškom Polju,
 - 1928.-1944. župnik i kateheta u Gabeli,
- Od 31. I. 1944. umirovljen, mjesto boravka Čitluk.

U tome upitniku navodi još da nije služio vojni rok jer u vrijeme austrougarske uprave svećenici nisu služili vojsku. Od stranih jezika navodi da govori i piše do-

11 P. KNEZOVIĆ, *Studij bogoslovije u Hercegovačkoj franjevačkoj provinciji*, str. 171.

12 Arhiv Provincije: SP, sv. 26, f. 152.

bro latinski, a govori dobro njemački. Od hobija (“poznavanje vještina”) navodi glazbu i fotografiranje. I za kraj zanimljivost - o čemu će kasnije biti više riječi. U rubrici “kazne” fra Rafo je upisao: “Bio u zatvoru u Zenici i kod Okružnoga suda u Sarajevu, od mjeseca studenoga 1934. do uključivo mjeseca kolovoza 1935. zbog hrvatske sviesti (famosni § 141, čl. 1).”¹³

Svećeničko djelovanje do izbivanja rata

Iz prvih godina fra Rafina službovanja nema previše podataka. Znamo da je od svećeničkog ređenja do izbivanja rata bio kapelan u Posušju, Županju, na Humcu, u Konjicu, te kratko župnik u Vinici dok nije postao vojni (ratni) kapelan.

U srpnju 1907. provincijal fra Ambro Miletić javio je biskupu Buconjiću da se fra Rafo vratio sa studija, te da je određen za kapelana u Posušju; traži za njega jurisdikciju.¹⁴ U Posušju je ostao samo godinu (1907./08.), te je potom premješten u Županjac (danas Tomislavgrad), gdje je ostao dvije godine (1908.-1910.). Župnik fra Ante Sladoja Šola tužio se provincijalu na njega, da je prečesto u gradu (čaršiji), da naručuje stvari bez župnikova znanja, da je napravio ključ kojim može otključavati i župnikovu sobu. “Ja sam došao u njegovu sobu i zabranio mu ići u lov, ali sve badava. On je tizim što vam ga šaljem ključom otvorio rečenu sobu i ukrao pušku.” Traži da ga se premjesti iz Županjca.¹⁵

Ipak je fra Rafo ostao u Županju još jednu godinu, a na proljetnim promjenama premješten je na Humac. On je na to molio da bi ga se premjestilo na Široki Brijeg, a kao razlog navodi zdravstveno stanje. Liječnik mu je naime preporučio planinu i šetnju kroz borovinu, pa bi bio spreman preko ljeta služiti i Planinu (kapelaniju Polja).¹⁶ Pa ipak provincijal nije dijelio njegovo mišljenje, te ga je svejedno poslao na Humac. I s Humca se žalio na svoje zdravlje: “Ja se ćutim malo sve to slabije, osobito osjećam nekakvu težinu zraka u prsima, što me dosta slabi, ali se nadam da, kad zima dođe, da će to dragi Bog na bolje okrenuti.”¹⁷

Istoga dana, 30. travnja 1911., fra Rafo se žalio na gvardijana fra Duju Ostojića, a i gvardijan se tužio na njega zbog neurednosti; no oba dopisa su uništena ili sklonjena.¹⁸ Svakako, u proljeće 1911. fra Rafo je premješten s Humca u Konjic za kapelana. Tu je ostao tri godine, do 1914. Iz toga razdoblja sačuvan je dopis

13 Arhiv Provincije: Osobnici, ff. 277-282.

14 Arhiv Provincije: SP, sv. 26, f. 152.

15 Dopis od 25. travnja 1909. (Arhiv Provincije: SP, sv. 29, ff. 113-114).

16 Dopis od 2. svibnja 1910. (Arhiv Provincije: SP, sv. 32, f. 42).

17 Dopis od 5. rujna 1910. (Arhiv Provincije: SP, sv. 32, f. 218a).

18 Arhiv Provincije: SP, sv. 33 (za dopise znamo iz Urudžbenog zapisnika).

pjevačkoga društva iz Konjica iz svibnja 1912. da im se ne digne vođa zbora fra Rafo Prusina, iz čega saznajemo da je fra Rafo imao i glazbenoga dara. Molbu je potpisalo 17 potpisnika. Iz dopisa se može dosta vidjeti i društveno stanje u Konjicu toga doba:

Mi Hrvati katolici kao najsjeromašniji elemenat uz ostale zaostatke za drugim konfesijama, zaostali smo i u glazbi - tomu najvažnijemu čimbeniku u našim današnjim prilikama. Vami je možda bolje poznata korist ove umjetnosti te je ne trebamo da bi postali umjetnici, nego tek iz prijekne nužde.

Danas gdje hrišćanin pjeva javno i potajno svoje pjesme; musliman gdje ju od davnina njeguje; katolik Hrvat kao da je zamukao za svoje hrvatske pjesme. Razloga ovomu nije teško naći - nema ga tko podučiti. Lanjske godine dobismo i mi silu koja učini ovomu kraj u osobi našega Fr. Rafe. Okupio je mladež, zagrijao ju za hrvatske pjesme i s pravom konstatiramo podigao hrv[atški] pjev[ački] zbor nad sve druge. Ovih dana pomutiše naše veselje glasovi da će ga taj sl[avni] naslov nagraditi časnijim mjestom. Nami je žao da ga u tome donekle sprječavamo, ali pomislite da mi neimamo za nj nasljednika, te bi sada onaj vas polet i uspjeh pao.¹⁹

Lijepo svjedočanstvo o fra Rafinu domoljublju, radu i glazbenom znanju! Svaka-ko, zbog ove molbe ili zbog nečega drugoga, fra Rafo je ostao još dvije godine u Konjicu. Ono "časnije mjesto" je bila zapravo župnička služba u nekoj hercegovačkoj župi. I sljedeće godine se očito razgovaralo na tu temu, štoviše župnik fra Blaž Jerković zalagao se da ga se unaprijedi u župničku službu,²⁰ ali je fra Rafo i na promjenama 1913. ostao kapelan u Konjicu. Kao razlog provincijal navodi da još nisu u stanju pronaći mu nasljednika u Konjicu, gdje je očito potrebno i znanje njemačkog jezika, "a i poznavanje muzike je potrebito," jer u Konjic često dolaze ljudi sa strane. Nema govora o nekoj kazni fra Rafi, nego je stanje jednostavno takvo, a i on sam se slaže s ostankom u Konjicu.²¹

Vojni kapelan u ratu i službe nakon toga

Konačno je fra Rafo na proljetnim promjenama krajem travnja 1914. otišao na "časnije mjesto", to jest imenovan je župnikom u župi Vinici u duvanjskom kraju.²² No, tu nije ostao dugo - samo četiri mjeseca. Naime, upravo je sredinom te godine započeo rat, pa je fra Rafo imenovan vojnim duhovnikom. Na njegovo

19 Arhiv Provincije: SP, sv. 38, ff. 70-71.

20 Fra Blažev dopis od 10. svibnja 1913. (Arhiv Provincije: SP, sv. 39, f. 210).

21 Dopis od 14. svibnja 1913. potpisao fra Leo Petrović, tajnik Provincije, u ime odsutnoga provincijala (Arhiv Provincije: SP, sv. 39, f. 209).

22 Arhiv Provincije: Tabula od 30. travnja 1914. (prij. A. Tomas).

mjesto imenovan je fra Lazar Čolak.²³ O tome je izvijestila i *Kršćanska obitelj* u broju za rujan 1914.:

O. Dane Zubac i o. Rafo Prusina, članovi hercegovačke franjevačke provincije, uzeti su kao vojnički dušobrižnici u ratu. Prvom polovinom prošloga mjeseca krenuli su uz pokretne bolnice prema ratištu. Dao Bog, da se sretno povrate iz rata!²⁴

Zanimljivo je da iz ratnog vremena nema ni jedan jedini dokument u Arhivu Provincije u kojem bi se spominjalo ime fra Rafe Prusine! On sam naveo je u svome Osobniku iz 1944. godine da je u ratu bio vojni dušobrižnik najprije na srpskom, a potom na talijanskom ratištu (Soča).²⁵ U matičnim knjigama umrlih pojedinih župa može se pronaći pokoji podatak o tome da je netko iz župe poginuo na ratištu, te da ga opremio i pokopao fra Rafo. Svakako - nema dvojbe da je takav život tijekom više od četiri godine rata ostavio posljedice na svakoga, pa i na fra Rafu, koji je svaki dan gledao smrt i bio svjedokom tolikih tragedija, prije svega gubitka života mladih ljudi iz svojega naroda. No, čini se da je rat na njega ostavio i neke negativne tragove u ponašanju, što će se u budućnosti očitovati prije svega u traženju sekularizacije, ali i u brojnim rasprama u kojima je sudjelovao.

Po svršetku rata krajem 1918. godine fra Rafo je raspoređen na Humac da se odmori. Tu je bio od siječnja do travnja 1919. Neraspoređen je bio i fra Kosta Jukić, također bivši vojni kapelan.²⁶ Krajem svibnja 1919. godine fra Rafo je raspoređen za župnika u Jablanici, što je biskup Mišić potvrdio 7. lipnja 1919.²⁷

O njegovu župnikovanju u Jablanici nema puno podataka. Saznajemo usput da je bio jedan od potpisnika, franjevac rodом iz Brotnja, koji su se zalagali da nova rezidencija u Brotnju bude sagrađena u Krehinu Gracu.²⁸

Na proljetnim promjenama 1922. godine fra Rafo je određen za župnika u Konjicu, gdje je prije rata tri godine bio (omiljeni) kapelan. On je ipak molio upravu Provincije da ga ostave u Jablanici jer veliku župu Konjic ne može preuzeti zbog svoje "teške i još ne preboljene bolesti 'upale pluća i upale podrebrice'". Uz to moli i za novčanu potporu kako bi mogao pristojno živjeti u Jablanici.²⁹ Na to mu je poslan dekret da i dalje ostaje u Jablanici.³⁰

23 Dopis biskupa Mišića od 7. kolovoza 1914. (Arhiv Provincije: SP, sv. 42, f. 20).

24 "Vjesnik," *Kršćanska obitelj*, br. 9/1914., str. 213.

25 Arhiv Provincije: Osobnik iz 1944., f. 281.

26 Arhiv Provincije: SP, sv. 52 (dokumenti nedostaju, ali za njih znamo iz Urudžbenog zapisnika).

27 Arhiv Provincije: SP, sv. 52, f. 263.

28 Dopis od 29. ožujka 1921. (Arhiv Provincije: SP, sv. 54, f. 183). O navedenoj rezidenciji, koja je ipak bila sagrađena u Čitluku, a ne u K. Gracu, vidi više u: R. JOLIĆ, *Župa Krista Kralja u Čitluku*, str. 111-124.

29 Dopis od 5. travnja 1922. (Arhiv Provincije: SP, sv. 58, f. 172).

30 Dopis od 8. travnja 1922. (Arhiv Provincije: SP, sv. 58, f. 186).

Dugotrajni neuspješan pokušaj sekularizacije

Jedan je proces vezan za fra Rafu bacio dosta negativno svjetlo na njegov redovnički i svećenički život, a to je njegov zahtjev za sekularizaciju, to jest napuštanje Franjevačkog reda i pristupanje nekoj biskupiji. Ta biskupija bi vjerojatno bila Mostarsko-duvanjska, ali za to nikada nije dobio zeleno svjetlo.

Sve je počelo u ožujku 1925., kada je vizitator Provincije fra Petar Grabić, član provincije Presvetog Otkupitelja sa sjedištem u Splitu, naredio fra Rafi, tada župniku u Jablanici, da otpusti žensku sluškinju. Naime, tada je bilo uobičajeno da fratri na župama imaju mušku poslugu, tzv. dijake, koji su im pomagali u svemu, pa im čak i kuhali. Ženska osoba mogla je biti sluškinja samo ako je bila tzv. "kanonskih godina", i takva se onda u žargonu zvala "baba". No, fra Rafina je sluškinja bila mlade dobi, pa je vizitator tražio da je otpusti zbog moguće sablazni.³¹ Nova opomena zbog sluškinje potječe od 15. svibnja 1925.³² U Arhivu Provincije nije sačuvan fra Rafin odgovor, ali čini se da nije otpustio sluškinju. Stoga je provincijal 18. veljače 1926. tražio njegovo očitovanje "glede izgreda sa sluškinjom".³³ Fra Rafo se nije žurio.³⁴ Pisao je dva mjeseca kasnije, 21. travnja, žaleći se da je u dugovima, jer je župa siromašna, kao i da školuje svoga bratića, koji boravi u njega i odličan je učenik; otac mu je poginuo u ratu pa je ostao siročić. Traži da se raščisti optužba njegovih tužitelja, koja se očito odnosila na pitanje sluškinje.³⁵ U proljetnim promjenama fra Rafo je premješten iz Jablanice u Roško Polje. No, problem sa sluškinjom je ostao, pa ga provincijal u dopisu od 17. rujna 1926. ponovno opominje da ne smije držati sluškinju.³⁶ U svom dopisu od 21. listopada 1926. fra Rafo piše da još nije otpustio sluškinju i da to ne namjerava. Dodaje: "Ako sam na teret provinciji, molim mnogop. naslov, da mi isposluje sekularizaciju."³⁷ Ovo je prvi put da fra Rafo spominje sekularizaciju, a ta tema dominirat će u njegovim nastojanjima kroz sljedećih osam godina! Zadnji dan mjeseca prosinca 1926. provincijal je naredio fra Rafi da odmah otpusti sluškinju, i to pod prijetnjom suspenzije. Dopis je poslao na dekana fra Miju Čuića u Duvno s naredbom da ga osobno preda fra Rafi.³⁸ Je li fra Rafo otpustio sluškinju ili nije, ostaje nejasno. No, jasno

31 Arhiv Provincije: SP, sv. 66, f. 149.

32 Arhiv Provincije: SP, sv. 66, f. 342 (dokumenta nema, ali za nj znamo iz Urudžbenog zapisnika).

33 Arhiv Provincije: SP, sv. 68, f. 108 (dokumenta nema, ali za nj znamo iz Urudžbenog zapisnika).

34 U jednom svome kasnijem dopisu fra Rafo se poziva na svoje pismo od 24. veljače 1926., u kojem je pojasnio razloge zašto ne može otpustiti sluškinju, ali taj dopis nisam našao u Arhivu Provincije (usp. dopis od 21. listopada 1926.; Arhiv Provincije: SP, sv. 67, f. 228).

35 Arhiv Provincije: SP, sv. 68, f. 211.

36 Arhiv Provincije: SP, sv. 69, f. 194 (dokumenta nema, ali za nj znamo iz Urudžbenog zapisnika).

37 Arhiv Provincije: SP, sv. 67, f. 228.

38 Arhiv Provincije: SP, sv. 69, f. 307 (dopis fra Rafi ne postoji, ali za nj znamo iz Urudžbenog zapisnika).

je da je ustrajao na sekularizaciji. Tako je 18. travnja 1927. tražio da mu se dadne zadovoljština za uvredu časti. Provincijal je pak 12. svibnja odgovorio fra Rafi na njegove prijedloge i žalbu na starješinstvo. Dopisi nisu sačuvani.³⁹ U dopisu od 20. lipnja fra Rafo je opet tražio da mu Provincijalat poradi na sekularizaciji.⁴⁰ Fra Rafo je k tome pisao na Kongregaciju za redovnike u Rimu da mu se omogući sekularizacija, a Kongregacija je njegovo traženje prosljedila vrhovnoj upravi Franjevačkog reda. To znamo na temelju dopisa prokuratora Reda fra Antonija Iglesiasa upravi Provincije od 14. ožujka 1928., u kojem je tražio informacije o fra Rafi u svrhu sekularizacije. Fra Rafo je kao razloge za sekularizaciju naveo kako franjevci župnici raspoložu vlastitim novčanim sredstvima, a to njega opterećuje u savjesti. Nadalje da ima dvojicu nećaka siročića bez oca, koje on školuje, a to mu nije moguće kao franjevcu zbog zavjeta siromaštva. Navodi i da je našao biskupa koji bi ga primio među svoje svećenstvo, a to je mostarsko-duvanjski biskup.⁴¹ U dopisu vizitatoru Provincije fra Anti Cikojeviću opet je tražio da poradi oko njegove sekularizacije.⁴² Uskoro je (10. travnja 1928.) pisao istome vizitatoru i naveo da neće odustati:

(...). Ovijem Vam ponovno izjavljujem, da sam se dobro promislio i svoju savjest ispitao, da od toga odustati ne mogu, radi moga duhovnoga dobra i mirnoće savjesti. Kamo sreće, da sam svoju savjest poslušao već prije 15 godina, bio bi(h) mirniji u svojoj duši.

Ja sam dosta pretrpio, no daj Bože, da to bude na duhovnu korist i meni i nekim od braće redovnika.

Vi ste rekli da ćete biti protiv moga traženja sekularizacije. To je stvar Vaše savjesti. Možete činiti kako hoćete; ali ja ću legalnim putem ponovno u Rimu tražiti sekularizaciju, ako bi se starešinstvo mom traženju usprotivilo. Mislim da ne bi razborito bilo od starešina, tjerati me do skrajnjih granica.⁴³

Generalni prokurator Reda poslao je 14. svibnja 1928. dopis u kojem izvješćuje da je Sveta Stolica odbila molbu za sekularizaciju fra Rafe Prusine. Zaključak je: "Orator maneat in sua sancta vocatione" (Neka molitelj ostane u svome svetom zvanju).⁴⁴ Provincijalat je uskoro prosljedio fra Rafi odbijenicu.⁴⁵

Zanimljiva je vijest koju je poslao provincijalu fra Pavo Dragičević, župnik u Jablatici, gdje je naslijedio upravo fra Rafu. Navodi da su se neki župljani iz Roška Polja

39 Arhiv Provincije: SP, sv. 71, ff. 176, 255 (za dopise znamo iz Urudžbenog zapisnika).

40 Arhiv Provincije: SP, sv. 72, f. 104 (dopis fra Rafi ne postoji, ali za nj znamo iz Urudžbenog zapisnika).

41 Arhiv Provincije: SP, sv. 74, f. 171 (lat.).

42 Arhiv Provincije: SP, sv. 74, f. 334 (dopis fra Rafi ne postoji, ali za nj znamo iz Urudžbenog zapisnika).

43 Arhiv Provincije: SP, sv. 75, ff. 359-360.

44 Arhiv Provincije: SP, sv. 74, f. 355.

45 Arhiv Provincije: SP, sv. 74, f. 384.

nedavno svratili k njemu i pripovijedali kako im je fra Rafo govorio da će “rađe habet sa sebe, nego u Gabelu,” što znači da je u igri bio njegov premještaj iz R. Polja u Gabelu (što se uskoro i dogodilo). Župljani suosjećaju s njim. Fra Pavo nastavlja: “A ja ne budi lijen - bilo ne bilo umjesno - reknem im, da se je on ovdje u birtiji redovno tužio, i da se je tužio cijelo vrijeme što je onamo, na Sibiriji i zabitosti, i da mu se htjelo pomoći, metnuvši ga opet kraj željeznice i u mjesto, gdje se beli može naloviti s puno više uspjeha nego i ovdje, a kamoli u Roškupolju. Za ljubav istine oni su rekli, osim njega i fra Blaža (Jerkovića, bivšeg župnika u R. Polju, op. R. J.), da uopće ljudi kod njih ne povrate župnika u redu.”⁴⁶ Ovdje se Sibir i zabitost odnose na Roško Polje zbog hladnoće i nepostojanja cesta. Naprotiv u Gabeli postoji željeznica i vrijeme je puno ugodnije nego u R. Polju.

I tako se fra Rafo u proljetnim promjenama 1928. godine premjestio iz R. Polja u Gabelu - ali od sekularizacije nije odustajao. Tako je generalni prokurator Reda ponovno krajem studenoga 1928. tražio mišljenje uprave Provincije o fra Rafinoj sekularizaciji.⁴⁷ Na to je odgovorio novi provincijal fra Dominik Mandić. U dopisu navodi da se ništa nije promijenilo od prethodne odluke da mu se ne dopusti sekularizacija; štoviše, u međuvremenu je fra Rafo otpustio djevojku koja je kod njega bila sluškinja, a zbog koje je više puta bio opominjan. Provincijal preporuča da se ne usliša fra Rafin zahtjev za sekularizaciju.⁴⁸ Na to je Kongregacija za redovnike 8. veljače 1929. ponovila svoju odluku: ne može se uvažiti molba za sekularizaciju.⁴⁹

No, fra Rafo i opet nije odustajao pa je u travnju 1930. pokušao preko Apostolske nuncijature u Beogradu, na što je Nuncijatura tražila provincijalovo mišljenje o njegovu zahtjevu za sekularizaciju. Na to je provincijal zatražio od nuncija fra Rafinu molbu, da bi mogao dati svoje mišljenje, što je nuncij i učinio.⁵⁰ Na to je provincijal fra Dominik Mandić otpisao 22. lipnja 1930. ističući da je Kongregacija za redovnike već dvaput odbila molbu kao neosnovanu. Preporučuje nunciju da tako i sam odgovori fra Rafi. Navodi kako je sve počelo kad je njegov predšasnik provincijal fra Lujo Bubalo izrijekom tražio da otpusti žensku posluđu iz kuće, jer je to bilo “protiv našega provincijalnoga običaja i propisa”. Fra Rafo do toga slučaja nikada nije govorio “da nema redovničkoga zvanja”. Nadalje, roditelji su mu živi i ne žele da on istupi iz Franjevačkog reda. Nije istina da su siromašni i da im je potrebna njegova pomoć. Oni su dobro stojeći seljaci, “imaju svoj vlastiti posjed i ne trebaju ničije pomoći za pristojan seljački život”. Istina jest da mu je brat poginuo

46 Arhiv Provincije: SP, sv. 76, f. 126.

47 Arhiv Provincije: SP, sv. 79, f. 82 (lat.).

48 Arhiv Provincije: SP, sv. 83, f. 295.

49 Arhiv Provincije: SP, sv. 83, f. 332. O tome je obavijest poslala prokuratura Franjevačkog reda (Arhiv Provincije: SP, sv. 78, f. 269), a Provincijalat prosljedio fra Rafi (Arhiv Provincije: SP, sv. 78, f. 313).

50 Arhiv Provincije: SP, sv. 83, ff. 88, 106, 163.

u ratu i da je iza njega ostalo dvoje siročadi, ali nije istina da ih nema tko školati. "Djeca imaju nasljedstvo iza svoga pok. oca. Usto imaju strica u Saveznim Državama Američkim, koji sirotnoj djeci šalje potreban novac za njihovo školovanje tako, da O. Prusini nije potrebno da ista izdaje na školovanje širočadi svoja pokojnoga brata." Nema dakle nikakva razloga da se fra Rafi dopusti sekularizacija.⁵¹

Nevjerojatno je da fra Rafo i nakon toga nije odustajao od svoga nauma. Stvar je opet pokrenuo početkom 1934. godine. Stoga je generalni prokurator Reda 12. ožujka 1934. tražio mišljenje provincijala, ima li možda nekih novih elemenata zbog kojih bi se mogla dopustiti sekularizacija fra Rafi, koji je to ponovno tražio. Na to je provincijal fra Dominik Mandić odgovorio da nema ništa novoga u čitavoj priči i da se iz opravdanih razloga ne savjetuje dopuštenje sekularizacije.⁵² Nakon provedenog postupka generalni prokurator Reda fra Benjamin Ryzinski dostavio je 29. studenoga 1934. odluku Kongregacije za redovnike da se (opet) odbija fra Rafina molba za sekularizaciju.⁵³

Tako je konačno završila ta čudna igra koja je trajala gotovo punih deset godina, od 1925. do 1934. godine. Fra Rafu je ta konačna odluka - zanimljivo - zatekla u zatvoru! U zatvor je dospio zbog političkih razloga, o čemu će više riječi biti u nastavku.

Srebrni svećenički jubilej

U međuvremenu je fra Rafo proslavio srebrni svećenički jubilej 30. srpnja 1930. s desetericom kolega. Zanimljivu vijest o tome donijela je mostarska *Narodna sloboda*. Jedanaestorica hercegovačkih franjevaca proslavili su te godine 25. obljetnicu svećeničkog ređenja: dr. fra Leo Petrović, fra Pavo Dragičević, fra Mijo Čuić, fra Bonifacije Majić, fra Bono Andačić (došao za tu prigodu iz Chicaga!), fra Vice Skoko, fra Rafo Prusina, fra Veselko Milas, fra Eugen Tomić i fra Tadija Beljan; nedostajao je njihov kolega, koji je tada bio župnik hrvatske župe u West Allisu u Americi fra Ambro Mišetić. Međutim, pažljivim uvidom u Imenik franjevaca jasno je da fra Rafo nije zaređen za svećenika 1905., kao preostala deseterica, nego 1906. godine (a 1905. zaređen je još fra Sebastijan Lesko, kojega, međutim, nema među slavljenicima). No, popratni tekst odgovara na pitanje, zašto je jedan među 11-oricom bio "viška" (fra Rafo), a jedan "manjka" (fra Sebastijan): riječ je naime o generaciji sjemeništaraca koji su skupa pohađali iste razrede na Širokom Brijegu, među kojima je bio fra Rafo, ali ne i fra Sebastijan! Autor teksta naime nastavlja:

51 Arhiv Provincije: SP, sv. 83, f. 333.

52 Arhiv Provincije: SP, sv. 103, ff. 235; sv. 104, f. 212 (lat.).

53 Arhiv Provincije: SP, sv. 106, f. 301 (lat.).

U 8 sati prije podne rečenog dana služio je svečanu sv. misu vlč. dr. fra Leo Petrović uz asistenciju svojih drugova.

Priređen je svečani ručak, kojom zgodom je izrečeno više značajnih nazdravica, iz kojih se zaključuje, da su današnji svečari tako rekući nerazdruživi drugovi kroz čitav život. Grupa njihova ostala je cjelovita i jedinstvena iz najranijih dana mladosti kada su stupili u Franjevačku gimnaziju na Širokom Brijegu pa sve do dana današnjega. Govornici su isticali, da je grupa današnjih svečara do sada bila najbrojnija u herceg. Franj. Provinciji, da su svi - i to samo tih jedanaest - otpočeli gimnazijalne nauke i da i danas svih jedanaest predano služe kao članovi hercegovačke franjevačke zajednice Bogu, Crkvi i ovom narodu. (...). Poslije podne su svečari zajedno s mnogop. Provincijalom [fra D. Mandićem] učinili izlet na Široki Brijeg u staro gnijezdo hercegovačkih franjevaca, gdje su svečari, kako smo već rekli, započeli svoje nauke...⁵⁴

Suđenje i zatvor u Zenici

Već je naprijed rečeno da je fra Rafo gotovo deset mjeseci proveo u zatvoru (od mjeseca studenoga 1934. do uključivo mjeseca kolovoza 1935.), i to, kako on sam napisa, "zbog hrvatske sviesti". Prva vijest o toj temi u Arhivu Provincije potječe od 30. studenoga 1934., kad je župnik župe Klepci, susjedne Gabeli, don Ilija Tomas (kojega će kasnije partizani također brutalno ubiti) javio provincijalu da je fra Rafo u zatvoru (zapravo u pritvoru) u Zenici, a da njegova posluga u Gabeli nema ništa, te da im hitno treba pomoći. Nemaju ni drva za zimu. Don Ilija se žali na nemar župljana župe Gabele.⁵⁵ Uskoro se javio provincijal fra Mate Čturić, te zahvalio don Iliji i zamolio da se pobrine koliko može i za župu Gabela i za župu Čapljina, jer trenutno nema koga tamo poslati. Čim se vratio iz vizite u Duvnu, poslao je tajnika "da utješi njegovu ožalošćenu majku", koja je boravila s fra Rafom u Gabeli. Nastavlja: "Pobrinuo sam se još prije kod prijatelja u Zenici, da mu priteknu u pomoć, pa sam dobio odgovor, da su to i učinili, na čem im neka bude hvala."⁵⁶ Istoga dana provincijal je pisao fra Dragomiru Prpiću u Zenicu moleći da se pobrine za fra Rafu u svakom pogledu: u hrani, novcu, te ako je potrebno da pronade odvjetnika. Pita i koji je uopće njegov *crimen*? "Fra Rafo je vrlo miran čovjek, uvijek se je bavio svojim poslom, vrlo smo iznenađeni, kada smo čuli, da je zatvoren radi nekakve politike. Ako dođete do njega, pozdravite ga, i utješite, mi se brinemo za njegovu majku."⁵⁷

54 Navod prema: P. KNEZOVIĆ, *Studij bogoslovije u Hercegovačkoj franjevačkoj provinciji*, str. 308-309, bilj. 385.

55 Arhiv Provincije: SP, sv. 106, f. 258.

56 Dopis od 4. prosinca 1934. (Arhiv Provincije: SP, sv. 106, f. 267).

57 Arhiv Provincije: SP, sv. 106, f. 268.

Iz Zenice se već 26. studenoga javio neki don Ivo. Piše provincijalu da je vidio fra Rafu. S njim su u zatvoru fra Miron Kozinović i fra Tugomir Galić, bosanski franjevci, te neki dalmatinski fratar. Dobro su u zdravlju. Pobriniu se za čistu posteljenu i da hranu mogu dobivati iz župnog ureda u Zenici.⁵⁸ Sutradan se javio i zenički kapelan fra Dragomir Prpić, te konačno javio i zbog čega je uhićen fra Rafo: optužen je da je pomogao pobjeći nekom emigrantu Tomi Grgiću. Primio ga je u svoj stan. U zatvoru je i zenički župnik fra Miron Kozinović i kapelan fra Tugomir Galić. Hranu primaju iz župnog stana. Nada se da će sve izići na dobro.⁵⁹

U međuvremenu se provincijal morao pobrinuti i za zamjenu utamničenom fra Rafi u Zenici. Stoga je 20. prosinca 1934. od Biskupskog ordinarijata tražio da potvrdi fra Placida Pandžića za zamjenu fra Rafi u Gabeli, što je biskup već sutradan učinio.⁶⁰

Fra Rafin branitelj bio je odvjetnik dr. Nikola Mandić. Tajnik bosanskog provincijala javio je 28. siječnja 1935. o isplaćenom honoraru dr. Mandiću (1000 dinara), te tražio da im se pošalje novac. Početkom veljače dr. Mandić tražio je novih 2000 dinara za zastupanje fra Rafe Prusine koji je u istražnom zatvoru. Početkom lipnja 1935. dr. Mandić tražio je još 3000 dinara za parnicu, a 22. lipnja 1935. javio je da će cjelokupni troškovi oko obrane biti 5000 dinara.⁶¹ Fra Rafo je u Zenici zapravo bio samo u pritvoru, a od Božića (25. prosinca) 1934. do 16. srpnja 1935. bio je u zatvoru, ili pritvoru, u Sarajevu. To saznajemo iz dopisa fra Bone Ivandića, predstojnika Franjevačke bogoslovije u Sarajevu, kojim je on dostavio račune za izdatke za fra Rafu. Najviše je otišlo na hranu (ukupno 203 dana), manje za ostale potrepštine; ukupno 4849 dinara. Bilo je nekih zabuna u računu, pa je fra Bono 24. srpnja 1935. pisao da je najveći dio novca, koji je tražio za troškove, već bio primio od hercegovačkoga Provincijalata. Istodobno piše da upravo zasjeda apelacioni sud i kako se nada da će fra Rafo biti pušten da bi se branio sa slobode.⁶² Sve u svemu, fra Rafin boravak u zatvoru i njegovo suđenje Provinciju su stajali popriličnih izdataka.

Neke naznake o tome što se stajalo fra Rafi na teret mogu se pronaći u njegovu iskazu pred okružnim sucem u Sarajevu dr. Vasiljevićem. Prijepis toga iskaza nalazi se u Arhivu Provincije. Na njem nema datuma, ali je broj protokola u sudu 1300/34., što znači da je to bilo odmah po uhićenju u studenom 1934. Fra Rafo opisuje kako je došlo do njegova susreta s Tomom Grgićem, emigrantom. Dovala ga je njegova rođakinja na prenočište u Gabelu, a on je mislio da je to njezin muž. Za koji dan putovao je s njima vlakom u Dubrovnik, kad mu je rođakinja otkrila

58 Arhiv Provincije: SP, sv. 106, f. 269.

59 Arhiv Provincije: SP, sv. 106, f. 270.

60 Arhiv Provincije: SP, sv. 106, ff. 353, 360.

61 Arhiv Provincije: SP, sv. sv. 107, ff. 156, 175-176; sv. 108, ff. 269, 402; sv. 109, ff. 85-86, 166.

62 Arhiv Provincije: SP, sv. 109, ff. 85-86, 166.

da to zapravo nije njezin muž, nego da je to “jedan mladi Hercegovac koga traže pa da ide u Dubrovnik nekome doktoru da vide da bi se mogao prebaciti. Meni je ovo izgledalo sve sumnjivo”, izjavio je fra Rafo.⁶³ Detalje o samom suđenju nisam uspio pronaći. No, fra Rafo je ostao mjesecima u zatvoru, do kolovoza ili sredine rujna 1935. O tome je javio provincijal biskupu 20. rujna 1935. Navodi da je fra Placid Pandžić, privremeni župnik u Gabeli obolio, a fra Rafo je provincijala “telegrafskim putem obavijestio (...), da je na sudu u Sarajevu riješen,” to jest pušten. Stoga predlaže da se fra Rafo vrati za župnika u Gabelu.⁶⁴ Tako fra Rafo, čini se, nije u zatvoru ostao do kolovoza, kako je sam napisao u Osobniku, nego do sredine rujna 1935.

Još dok je bio u zatvoru fra Rafo se tužio na postupak privremenog župnika fra Placida prema njegovoj majci, koju je protjerao u Hamziće, kućnoj imovini koju je rasprodao, i ljudima u Gabeli, s kojima se druži, a za koje fra Rafo navodi da nisu dobri. Nada se da će ga po izlasku iz zatvora opet poslati u Gabelu, jer - iako je nikada nije tražio - prijala mu je izvanredno zdravlju. Nada se da će rasprava biti u svibnju i da će biti pušten. Živci su mu, piše, poremećeni, makar je u zdravlju dobro.⁶⁵ No, rasprava je bila, kako smo rekli naprijed, tek u rujnu. Provincijal mu je odgovorio da se ne treba previše brinuti ni za majku ni za župu: majka je kod brata u Hamzićima, nije protjerana, nego ju je odveo sa sobom, u kući neće ništa propasti, a neka brigu o župi prepusti provincijalu i biskupu. Završava: “Ja se veoma čudim čime glavu razbijaš.”⁶⁶ Kasnije će se fra Rafo, po povratku u Gabelu, osvrnuti na ove provincijalove riječi.

Povratak u Gabelu

Fra Rafo je imenovan župnikom u Gabeli u proljeće 1928. Njegove prve godine “zasjenilo” je traženje sekularizacije, a potom boravak u zatvoru. Valja reći da je župa Gabela osnovana 1854. godine odcjepljenjem od matične župe Brotnjo (Gradnići), te da je po ugovoru između franjevačke uprave i biskupa Buconjića iz 1899. godine pripala biskupijskom svećenstvu. No, kako nije bilo dovoljno biskupijskih svećenika, franjevci su je služili do 1917. godine, kad ju je preuzeo prvi biskupijski svećenik don Andrija Majić. No, uskoro opet biskup nije mogao “pokriti” župu, pa su je od 1924. godine ponovno preuzeli franjevci: najprije fra Ciprijan Brkić (1923.-1926.), potom fra Jozo Bencun (1926.-1928.), a od 1928. do 1943. fra Rafo Prusina. Od 1943. župa se ne spominje u franjevačkom raspo-

63 Arhiv Provincije: SP, sv. 107, f. 358.

64 Arhiv Provincije: SP, sv. 110, f. 255.

65 Arhiv Provincije: SP, sv. 108, f. 82.

66 Arhiv Provincije: SP, sv. 108, f. 81.

redu osoblja, što znači da su je opet preuzeli dijecezanski svećenici. Prvi župnik nakon fra Rafe bio je don Martin Krešić, koji je tu ostao samo dvije godine, od 1943. do 1945., a potom je župa pet godina bila bez župnika (1945.-1950.). Don Martina su, naime, ubili partizani u Gabeli početkom veljače 1945., pa je župa ostala bez župnika. U jesen 1950. za župnika je došao don Aco Boras, koji je tu ostao 12 godina. Nakon toga župa do danas ima vlastitoga župnika, biskupijskog svećenika.⁶⁷

Vjerujem da je svima bilo drago što je fra Rafo izišao iz zatvora, ali očito nisu svi u Gabeli bili sretni zbog toga što će im upravo on opet doći za župnika. Tako je 17. rujna 1935. crkveni odbor u Gabeli tražio od provincijala da im ne šalje fra Rafu ponovno za župnika. Navode da se jučer, 16. rujna, navratio u Gabelu, te da su odmah izbile neke razmirice. Župljani nisu zadovoljni njime. Ako ga se vrati na župu, prijete da neće ići u crkvu niti davati redovinu. Čuli su da su neki tražili da se fra Rafo vrati u Gabelu, ali to su učinili bez znanja crkvenog odbora i župljana.⁶⁸ Uskoro se saznalo tko su ti "neki" koji su tražili da se fra Rafo vrati u župu. Bili su to Vido Krvavac i Mijo Cvitanović, koji su pisali najprije dopis biskupu, a potom 8. listopada i provincijalu. Opisuju ružan postupak trojke koja je pisala da se fra Rafo ne vraća u župu: oni su 30. rujna došli u župni stan i prijetili fra Rafi tražeći da se "izgubi" iz župnog stana. Glavni je kolovođa mjesni gostioničar Mate Sušak, a razlog njegova protivljenja povratku fra Rafinu je sljedeći: "Dok je bio župnikom vel. Placid Pandžić, on bi svaku večer dolazio u njegovu birtiju na šenluk i time privlačio druge, tako da je on bio najveća propaganda njegove birtije, dok vel. fra Rafo je najžešći protivnik birtija i kavana, koje su na moralnu i materijalnu štetu sela." Zaključuju dopis: "Napominjemo Vam, ako bi se vel. fra Rafo digao iz Gabele, da bi time štetila i sv. crkva i hrvatski katolički narod sela, eventualno ako ne bi došao jedan kao što je on; ali smatramo za nepotrebno njega premještati, jer nema uzroka, a osim toga po volji je iskrenim i praktičnim katolicima i svima rodoljubima, a ni briga nas nije za Jude."⁶⁹

U svakom slučaju, fra Rafo je ostao župnikom u Gabeli, i to još punih devet godina - sve do umirovljenja 1944. Ukupno dakle oko 15 godina. Na tu službu ponovno je službeno imenovan dekretima Ordinarijata i Provincijalata 4. i 5. studenog 1935.⁷⁰

67 Usp. R. JOLIĆ, *Šematizam Hercegovačke franjevačke provincije 2012. godine*, str. 269; Arhiv Provincije: Tabule (rasporedi osoblja), prir. A. Tomas; Ante ĐEREK, *Župa Gabela jučer i danas*, Gabela, 2022., str. 58. O don Martinu Krešiću vidi: Milenko KREŠIĆ, "Don Martin Krešić (1880.-1945.)," u: *Svjedoci vjere i rodoljublja. Zbornik radova o stradalim biskupijskim svećenicima u Hercegovini*, prir. B. Goluža, Mostar, 2005., str. 203-228.

68 Arhiv Provincije: SP, sv. 110, f. 256.

69 Arhiv Provincije: SP, sv. 110, ff. 364-365.

70 Arhiv Provincije: SP, sv. 111, ff. 46, 47.

I kasnije se spominju neki nesporazumi između njega i crkvenog odbora. Tako je netko u ime crkvenog odbora pisao provincijalu fra Mati Čuturiću pritužbu na fra Rafu jer nije dopustio majstoru, koji je došao u Gabelu, da pregleda i popravi sat. Ne navodi se koji sat, ali valjda je riječ o satu na zvoniku. Ako provincijal uskoro ne dođe, pišu, neće snositi odgovornost za moguće negativne posljedice.⁷¹ Nisam našao odgovor provincijalov, ali je fra Rafo i nadalje ostao župnik u Gabeli. No, opet su se - kao i prošli put - javili sami župljani: njih 162 potpisali su 10. travnja 1936. molbu provincijalu da im se na župi ostavi fra Rafo. U dopisu se navodi da u župi postoje dva "tabora", jedan za župnika, drugi protiv njega. U tom drugom su uglavnom nevrijedni ljudi, slabi vjernici. Ta manjina je pravila smetnje župniku, ali on se na to nije obazirao. Crkveni odbor, koji zapravo nikada nije potvrđen od biskupa, potpuno se udaljio od župnika, iako bi župnik trebao biti na čelu Župnoga odbora. Većina župljana se ne slaže sa Župnim odborom, što potvrđuju sa 162 potpisa.⁷²

Četiri godine kasnije, 17. ožujka 1940., novi dopis Crkvenog odbora: daju ostavku, jer je župnik fra Rafo na svoju ruku posjekao neka stara stabla u groblju, "koje su naši djedi sadili".⁷³ Ne znam kako je spor završio.

O duhovnom životu u župi Gabela nema puno podataka u Arhivu Provincije. Župa je naime pripadala biskupijskom svećenstvu, ali kako biskup nije imao dovoljno svećenika, župu su privremeno služili franjevci, pa su se podatci slali u Biskupski ordinarijat, a ne i u Provincijalat. Pronašao sam samo vijest koju je 21. travnja 1940. donijela *Kršćanska obitelj* da je fra Rafo u župi Gabela osnovao Društvo sv. Ante. Fra Mladen Barbarić je bio nazočan i blagoslovio je zastavu Društva. Bila su 22 člana: 10 muških i 12 ženskih.⁷⁴

Inventari, tužbe i subvencije

Među dokumentima u Arhivu Provincije pronašao sam nekoliko dokumenata vezanih za neriješena financijska ili materijalna dobra, a u kojima se spominje i fra Rafino ime. Tako se u svibnju 1928., kad je fra Rafo premješten iz Roška Polja u Gabelu, njegov nasljednik fra Šimo Ančić tužio da mu fra Rafo nije predao inventar. Fra Rafo se pak pravdao da je i njemu njegov predšasnik fra Anđeo Glavaš predao nepotpun inventar. Fra Šimo navodi da je to točno, ali je zato fra Anđeo "nadoknadio tu manjkavost u višku predanog masla, sira, sjena u vrijednosti od

71 Dopis od 5. studenoga 1935. (Arhiv Provincije: SP, sv. 111, f. 70).

72 Arhiv Provincije: SP, sv. 114, f. 408.

73 Arhiv Provincije: SP, sv. 130, f. 14.

74 "Omladinsko društvo sv. Ante u Gabeli," *Kršćanska obitelj*, br. 5/1940., str. 147.

1519 dinara, što je i u inventaru potpisao fra Rafo da je primio, dočim ništa od toga nije htio pridati, ni inventar poboljšati". Nastavlja kako su prozori na kući razbijeni, krov štale je u slabom stanju, bašča nije posađena.⁷⁵ Tako se fra Rafo nije baš proslavio u stjecanju za zajednicu.

Uskoro je stigla još jedna pritužba: fra Jozo Bencun, fra Rafin predšasnik u Gabeli, tužio se na njega 2. siječnja 1929. da mu ne dozvoljava u Gabeli pokupiti dugovanja. Naime, 15 kućedomačina nije uspjelo do njegova odlaska podmiriti svoja dugovanja, ali su to obećali učiniti do Božića, no novi župnik fra Rafo to nije dopustio.⁷⁶

Fra Rafo je u travnju 1929. tražio subvencije koje su dobivale siromašne župe, ali se dopis zagubio, pa je pisao opet 3. siječnja 1931. No, provincijal je 23. siječnja 1931. odgovorio da odbija njegovu molbu za isplatu subvencija za period 1928.-1930. uz obrazloženje da mu nije potrebno; župa ga može izdržavati, a on uz to školuje bratića na Širokom Brijegu, što mu je Provincijalat zabranio. Potom je fra Rafo 18. travnja 1931. tražio redovitu godišnju subvenciju.⁷⁷ Teško je danas znati pravo stanje, ali dojam je da fra Rafo bio previše opterećen materijalnim dobrima; možda dijelom i u tome treba tražiti uzroke njegovu ustrajnom nastojanju oko sekularizacije.

Fra Lazar Čolak pisao je s Humca 12. srpnja 1934. kako mu je fra Rafo odnio pušku ("dževerdar") i ne vraća je. On je, naime, na Humcu dao fra Rafi pušku da je isproba, pa ako mu odgovara da bi mu je prodao za 2000 dinara. Međutim, fra Rafo je pušku odnio - a nije je platio. Fra Lazar moli provincijala da se pobrine, ili da mu se puška vrati, ili da se plati.⁷⁸ No, nije se dao ni fra Rafo: on je provincijalu javio da mu je fra Lazar u Vinici ostao deset puta više dužan, kad je od njega preuzeo župu 1914. godine.⁷⁹ To je očigledno provincijalu dojadilo pa je 9. listopada 1934. naredio fra Rafi da uredi stvar s fra Lazarom oko puške koju mu je odnio s Humca. Fra Lazar je naime tvrdio da je ne samo predao fra Rafi što je trebalo, nego mu je i preplatio u Vinici. Tako, neka fra Rafo vrati pušku, ili neka je plati 1000 dinara. "Uredite tu stvar," piše provincijal, "jer nije lijepo, da se takove stvari među fratriba događaju."⁸⁰

Nije dugo prošlo, a fra Rafo je opet bio u akciji. Kad se vratio iz zatvora, tužio se provincijalu u dopisu od 11. studenog 1935. da mu je nestalo stvari iz kuće dok

75 Dopis od 20. svibnja 1928. (Arhiv Provincije: SP, sv. 74, f. 372).

76 Arhiv Provincije: SP, sv. 78, ff. 12-13.

77 Arhiv Provincije: SP, sv. 89, ff. 5, 7, 18, 72; sv. 90, f. 195.

78 Arhiv Provincije: SP, sv. 105, f. 47.

79 Arhiv Provincije: SP, sv. 105, f. 49 (dokument nedostaje, ali za nj znamo iz Urudžbenog zapisnika).

80 Arhiv Provincije: SP, sv. 106, f. 57.

je bio u zatvoru, a zamjenjivao ga fra Placid Pandžić. Provincijal je na to tražio da mu dostavi točan popis. Fra Rafo je na to dostavio popis stvari, ali tek sredinom travnja 1935. Ispalo je da je manjkalo stvari u vrijednosti od čak 9500 dinara! Sad se vraća fra Rafo na onaj provincijalov dopis, dok je on bio u zatvoru, kako se ne treba brinuti za župu, jer je to zadaća biskupa i provincijala. Fra Placid je, piše on, veoma loše upravljao župom, te je novac od prodanoga zemljišta, koje je prodao još fra Rafo, utrošio u izgradnju kamenoga zvonika, što nije bilo nužno. K tome je nasilno otvorio i kasu, makar je fra Placid tvrdio da je to bilo slučajno kad je kasa pala na pod. Na kraju fra Rafo tvrdi da je oštećen za preko 16.000 dinara.⁸¹ Nisam pronašao nove dopise o tome kako se ova stvar rasplela.

Za kraj ovoga “materijalnog” dijela donosim odgovor fra Rafin na upit Provincijalata o davanjima župljana u naravi svome župniku. Prema dopisu, župljani Gabele nisu bili baš darežljivi. Na upit: “Koja je količina propisana za pojedine rubrike, daje li se propisana mjera danas?”, fra Rafo je odgovorio:

Za žito je propisano po 15 kg, za sijeno po 25 kg, kokoši 10 jaja po domaćinu, ali se danas sve tako ne daje. Mjesto 15 kg žita, daju 12, 10 ili 8 kg. Mjesto kokoši, obično daju pile i t. d.

U opće je u podavanju redovine, velika je nemarnost zavladała i kod poštenijih i redovitijih, a da se i ne govori o onim koji namjerno izbjegavaju davati redovinu - do promine župnika ili do slučaja vjenčanja, da prebiju u pola a i manje. - Od 252 domaćina, obično daju godišnje sijeno 15-20 domaćina, a drugi ne. Žito redovito daju, ako ga župnik sam pokupi, inače sami ne donose. Pilića daju oko 50 komada, jaja od 250-300 komada, u novcu božićnih misa oko 340 din., božićna mast oko 6-10 kg. Ostale rubrike ne daju.⁸²

Posljednji mjeseci života

Fra Rafo je nakon 15 godina župnikovanja u Gabeli konačno na ljetnim promjenama 1943. premješten iz Gabele i imenovan duhovnim pomoćnikom u Čitluku. On je 1. srpnja 1943. molio provincijala da ostane još godinu dana ili barem koji mjesec na župi jer mu je majka stara (90 godina), pa je u ratnim okolnostima njezino premještanje bilo gotovo neizvedivo, a on ima k tome duga kod župljana koji još nije uspio pokupiti.⁸³ Na to mu je provincijal dopustio da ostane na župi dok ne uredi račune (nipošto ne cijelu godinu). Ali neka svoj boravak uredi s biskupom i neka ostavi čiste račune svome nasljedniku.⁸⁴

81 Arhiv Provincije: SP, sv. 111, f 91; sv. 114, f. 448.

82 Dopis od 4. rujna 1941. (Arhiv Provincije: SP, sv. 146, f. 231).

83 Arhiv Provincije: SP, sv. 140, f. 101.

84 Dopis od 6. srpnja 1943. (Arhiv Provincije: SP, sv. 140, f. 137).

Nije posve jasno koliko je fra Rafo još ostao u Gabeli. Svakako, biskup Čule podijelio mu je 31. kolovoza 1943. jurisdikciju i kanonsku misiju za župu Čitluk, za službu kapelana.⁸⁵ Posljednje krštenje u Gabeli obavio je 28. kolovoza 1943. (a već sutradan, 29. kolovoza, prvo krštenje obavio je njegov nasljednik don Martin Krešić). No, to još ne znači da je on stvarno bio u Čitluku, iako je vrlo vjerojatno na kraju kolovoza napustio Gabelu. Postoji zabuna gdje je fra Rafo boravio od početka rujna 1943. do početka siječnja 1944. godine.

Naime, u Tabuli (rasporedu osoblja) objavljenoj 3. srpnja 1943. navodi se Posušje kao mjesto službe fra Rafe Prusine (ispovjednik i propovjednik).⁸⁶ On sam pak navodi u svome Osobniku da je od 1928. do 1944. bio župnik i kateheta u Gabeli, a da je 31. siječnja 1944. stupio u mirovinu na Čitluku.⁸⁷ Međutim, u dopisu od 13. siječnja 1944., u kojem je provincijal fra Leo Petrović tražio od Ministarstva pravosuđa i bogoštovlja u Zagrebu umirovljenje sedmorice isluženih svećenika, među kojima je bio i fra Rafo, među njegovim službama ne navodi se Posušje, nego "kapelan u Ružićima 1943.-1944.," makar nema nikakve naznake da je tu uistinu službovao; u ružićkim maticama iz toga razdoblja njegovo se ime ne spominje. Potom provincijal navodi da je fra Rafo od 5. siječnja 1944. u mirovini na Čitluku. "Usljed iznemoglosti postao je nesposoban za svaku službu./ Radi toga ga je Provincijalat hercegovačkih franjevaca 5. I. 1944. razriješio svake službe i premjestio ga na Čitluk kao nemoćna i islužena svećenika."⁸⁸ Ministarstvo je uistinu 31. siječnja 1944. poslalo "Naredbu" kojom se fra Rafo umirovljuje s mjesečnim primanjima od 4000 kuna.⁸⁹ Dokument je potpisao pročelnik za Bogoštovlje dr. fra Radoslav Glavaš, inače član Hercegovačke franjevačke provincije.

Tako nisam uspio pronaći gdje je fra Rafo uistinu boravio od rujna 1943. do početka 1944. godine: je li možda ostao u Gabeli prikupljajući dugove od župljana, što je teško povjerovati da je bilo moguće uz novoga župnika; u maticama župa Posušje, Ružići i Čitluk njegovo se ime ne spominje od rujna 1943. do početka 1944. No, od siječnja 1944. njegovo se ime navodi u čitlučkim maticama, što znači da je tada stvarno boravio u Čitluku.

Dvije posljednje vijesti u Arhivu Provincije u kojima se spominje fra Rafo povezano su s bogoslovima. Naime, zbog ratnih neprilika bogoslovi su od 1943. godine bili izmješteni u neke hercegovačke župe. Jedna se skupina nalazila u župnoj kući u Čerinu. Njih četvorica molila su 17. srpnja 1944. provincijala fra Lea Petrovića da bi ih pustio preko ferija da pođu u Čitluk uskopati vinograd kod fra Rafe

85 Arhiv Provincije: SP, sv. 140, f. 367.

86 *Dispositio personalis pro anno Domini 1943.*, Mostar, 1943., str. 7.

87 Arhiv Provincije: Osobnici, ff. 277-282.

88 Arhiv Provincije: SP, sv. 142, f. 45, 46.

89 Arhiv Provincije: SP, sv. 142, f. 47.

Prusine; fra Rafo nije bio župnik, ali je očito bio zadužen za uređenje vinograda. Njima je po svršetku ispita ionako dosadno, vole kopati, a bit će bolje i hranjeni. Potpisana su "četvorica Čalićana", dakle rodom iz broćanskoga sela Čalića, ali nema pojedinačnih imena. Provincijal je bio u dilemi, što odgovoriti - ali je pritegnuo negativan odgovor. Bili su mu dragi, bogoslovima bi dopustio sve, ali to nije mogao. Piše:

Dakle, ne dopuštam Vam da idete na Čitluk u onom poslu. Šta bi rekla braća po Provinciji? Šta sviet, šta moja saviest i ponos? Šta napokon Vaši roditelji. Šta sav sviet? U veliku ste me napast stavili s Vašom molbom, jer sam dušom i srcem spreman, da Vam svaku želju izpunim. Ovu ne mogu i ne ću!

Dvojicu, trojicu, valjda i četvoricu ću izmedju Vas poslati drugamo, da Vam bude šire. Pisat ću p. o. fra Živku (Martiću, župniku na Čerinu, op. R. J.), da Vam podvostruči porcije. Dok imamo, sve ćemo utrošiti, pa i zadužiti se, ali ne ćemo dopustiti, da patite i oskudievate. Što god mognemo učinit ćemo Vam.⁹⁰

Uskoro su se bogoslovi doselili u Čitluk, ali ne da bi kopali vinograd, nego da bi nastavili studij. Naime, veliku rezidenciju u Čitluku bila je zauzela vojska, pa nije bilo moguće u nju smjestiti bogoslove. Fra Tomo Zubac pošao je u Žitomisliće na poštu i javio provincijalu 5. listopada 1944. da je vojska ispraznila kuću i da se može pripremiti za dolazak bogoslova. Sutradan je provincijal javio župniku i predsjedniku rezidencije u Čitluku fra Jaki Križiću da šalje dvojicu bogoslova kako bi sve pripravili za dolazak druge trojice i jednoga profesora. Nastavlja:

P. o. fra Rafo Prusina neka preuzme dužnost i sve što se tiče bogoslova kao svoju dužnost do daljne odredbe Provincijalata, što će uskoro slijediti.

Ako bi tražili koji od vojske naše prostorije odgovorite, da ne možete ustupiti bez dozvole više Vaše vlasti. Oni po zakonu ne mogu i ne smiju uzimati prostorije bez pristanka i dogovora više redovničke vlasti. Tako se branite.

Povjeravam Vam dragu braću bogoslove. U Vama neka nadju dobre otce i braću.⁹¹

Bez obzira na zakone vojske je uzima što je htjela i kad je htjela. No, sve je to bilo neusporedivo bolje od onoga što je slijedilo: kad su došli partizani, oni su uzimali ne samo zgrade i imanja, nego i glave.

Predavanja bogoslovima u Čitluku, kojima se priključila i skupina koja je dotad bila u Veljacima i još neki profesori, počela su 16. listopada 1944. No, već pred Božić Čitluk su osvojili partizani, ali taj put nisu dirali svećenike i bogoslove. Hr-

90 Arhiv Provincije: SP, sv. 143, ff. 323, 324.

91 Arhiv Provincije: SP, sv. 144, ff. 442-443.

vatska i njemačka vojska je krajem siječnja 1945. protjerala partizane u operaciji “Bura” daleko od Brotnja, ali je već početkom veljače morala uzmicati. S njima se kretalo mnoštvo izbjeglica, kao i svećenici i bogoslovi.⁹² Najvjerojatnije da je tada Čitluk napustio i fra Rafo, te se preselio u Mostar. To je bila i posljednja stanica njegova života: partizani su samo nekoliko dana kasnije, 14. veljače 1945. zauzeli i Mostar, te istoga dana navečer iz samostana povelu sedmoricu franjevaca: provincijala fra Lea Petrovića, gvardijana fra Grgu Vasilja i petoricu koja su se sklonila u samostanu: fra Jozu Bencuna, fra Bernardina Smoljana, fra Rafu Prusinu, fra Kažimira Bebeke i fra Nenada Pehara, te kasnije, najvjerojatnije iste večeri, ubili i bacili im tijela u hladnu Neretvu. Fra Rafo je ubijen u 61. god. života, 45. god. redovništva i 39. god. svećeništva. Za kosti mu se ne zna.⁹³

Ovdje ne namjeravam opširnije pisati o posljednjim satima njihova života jer je to već obrađeno na drugim mjestima,⁹⁴ nego samo prenijeti dio teksta koji je o njemu napisao dr. fa Častimir Majić, koji ga je i osobno poznao, i to zbog toga što spominje i predaju da je Neretva izbacila njegovo tijelo nakon ubojstva, nizvodno, o čemu postoji više varijanti:

Godine 1945. za posjeta franjevačkome samostanu u Mostaru doživio je tragičan svršetak svoga zemaljskog putovanja u hladnim vodama Neretve. Komunistički razbojnici su ga, nakon zajedničkoga objeda u samostanskoj blagovaonici, sa šestoricom drugih franjevaca izabrali i odveli na stratište. Ovu sedmoricu franjevaca povezali su žicom i žive ih s mosta na Čekrku bacili u Neretvu 14. veljače 1945. Fra Rafino tijelo plutalo je vodom i jedino isplivalo na kopno u blizini Žitomislića, ali su ga mjesni komunisti ponovno bacili u rijeku. Ondje sniva vječni san pravednika nakon bezbrojnih patnja koje su mu za života priredili beogradski hegemonisti i komunistički zatornici. Ovi posljednji priredili su mu krvavi pir s ukusom mučeništva u naručju riječnih životinja koje su ga jedine ispratile na konačno zemaljsko počivalište.

Njegov neobilježeni “grob” krije u sebi simboliku okrutnih ubojica i brojnih virova u koje uviru nestalni ljudski životi - žrtve ljudi ukrućena srca i ugušene savjesti.⁹⁵

Nešto drukčiju verziju zapisao je don Anto Baković u svojoj nada sve vrijednoj knjizi o svećenicima žrtvama Drugoga svjetskog rata i poraća:

92 Usp. R. JOLIĆ, *Župa Krista Kralja u Čitluku*, str. 359-361.

93 A. NIKIĆ, *Hercegovački franjevački mučenici*, str. 181-182; A. NIKIĆ, *Događajnica BiH*, str. 543; A. MARIĆ, *Tragom ubijenih hercegovačkih fratara*, str. 52-53; A. BAKOVIĆ, *Hrvatski martirologij XX. stoljeća*, str. 538; Č. MAJIĆ, *U nebo zagledani*, str. 187-189.

94 Vidi ovdje str. 744-775, 1124-1125.

95 Č. MAJIĆ, “Žrtvi nasilja, fra Rafi Prusini, u spomen: Marljivi radnik u Božjem vinogradu,” *Naša ognjišta*, br. 11/2011., str. 21.

Koliki su strah komunisti zadali narodu i kako su bili okrutne ubojice, najbolje svjedoči slučaj fra Rafe Prusine. Naime, njegovo mrtvo tijelo Neretva je izbacila na površinu odmah nakon ubojstva. Pastiri su ga pronašli i javili ljudima.

Kada su ljudi došli blizu, odmah su prepoznali da je to fra Rafo Prusina. Pokopali su ga u blizini toka spomenute rijeke, odali mu počast i pomolili se, ali strah i trepet od partizanskog klanja i ubijanja bili su toliko veliki da ti katolici iz Radoča [Rodoča!] koji su pokopali mrtvo fra Rafino tijelo nisu smjeli otkriti fratrima fra Rafin grob, bojeći se da to ne bi došlo u javnost i da se ne bi postavilo pitanje tko je pokopao toga fratra.

I tako su stariji ljudi koji su znali za njegov grob umrli i vjerojatno se ni danas ne zna gdje je grob fra Rafe Prusine.⁹⁶

Dakako da ove izvještaje treba uzeti s rezervom, upravo stoga što postoje razne varijacije na istu temu, a strah je uistinu bio toliki da se do potpunih i pravih informacija nije moglo doći. U svakom slučaju, ili je pokopan na kopnu, ili je ostao negdje na dnu Neretve - za njegov grob se danas ne zna.

Ivan Lavrić, tada dječak, svjedočio je da su brojne žene, među kojima je bio i on, gledale kako partizani provode fratre kroz Donju mahalalu i kako ih zlostavljaju. Njemu je pak kasnije više puta pripovijedao Pavo Kujundžić da je gledao kako fratrima najprije skidaju habite, potom ih ubijaju, jednoga po jednoga, nakon čega su za svakoga pojedinačno svezali kamen i bacili ga u nabujalu i hladnu Neretvu. Dok su ih ubijali, fratri su molili.⁹⁷

Kako je fra Rafo spašavao gabeoske Srbe

Logično je na koncu postaviti pitanje, je li bilo stvarnoga razloga da se fra Rafu tako brutalno ubije? Naime, čak ni partizanska propaganda ne donosi protiv njega nikakve optužbe, dok s druge strane postoje svjedočanstva da se on u prvoj godini rata ponio veoma časno i odgovorno spašavajući živote mjesnih Srba koji su bili životno ugroženi.

Don Aleksandar Aco Boras, koji je bio župnik u Gabeli od 1950. do 1962. godine, u svojim je sjećanjima ispričao nekoliko događaja vezanih za gabeoskoga župnika fra Rafu Prusinu, koji je u župi bio i za vrijeme rata. Najvrjednija je svakako bilješka o tome kako je fra Rafo nastojao zaštititi i spasiti Srbe s područja Gabele i

96 A. BAKOVIĆ, *Hrvatski martirologij XX. stoljeća*. 1: *Svećenici-mučenici Crkve u Hrvata*, Zagreb, 2007., str. 538.

97 Arhiv Vicepostulature: razgovor vodio vicepostulator fra Miljenko Stojić 18. veljače 2014. Opširnije o tome vidi ovdje, str. 767-770.

Čapljine pred naletom ustaša koji su činili zločine nad njima. Osobito se to odnosi na Jovu Mirića, kojega je fra Rafo skrivao u jednoj grobnici na groblju u neposrednoj blizini župne kuće:

Čim se iz pravca župske kuće u Gabeli uđe u groblje idući prema crkvi s lijeve strane nalazi se jedna grobnica. Ona ima svoj podzemni i nadzemni dio. Ovaj nad zemljom je bolje obrađen a na istočnoj strani ima križ. Sve je urađeno od betona. Grobnica ima sa zapadne strane dvojna vrata čije su dimenzije tolike da kroz njih može ući mrtvački lijes. Vrata se zatvaraju dvjema betonskim pločama. Lijeva ploča je oštećena. Njoj lijevi gornji čošak je odbijen. To oštećenje omogućio je fra Rafo Prusina koji je bio gabeoski župnik početkom II. svjetskog rata.

U to vrijeme pojavili su se takozvani “nastaše” ili “divlji ustaše” koji su bili smetnja ondašnjim vlastima. Oni su na svoju ruku zlostavljali pa i likvidirali ponekoga od pravoslavaca Srba izvan Gabele a i u Gabeli. Tako se našao na meti tih “nastaša” Srbin pravoslavac iz Gabele Jovo Mirić. Sklanjajući se od prijatelji tih “nastaša” zatražio je pomoć i utočište od župnika fra Rafe. Župnik fra Rafo smjestio je Jovu Mirića u grobnicu o kojoj je riječ. Tu se sklanjao Jovo pred prijateljima “nastaša”. U toj grobnici nije bio nitko ukopan. Fra Rafo se pobrinuo da Jovo ima zraka u toj grobnici. Odbijen je gornji lijevi čošak lijeve ploče koja je zatvarala lijevi ulaz u grobnicu. Skrivajući se u toj grobnici Jovo je ostao živ zahvaljujući susretljivosti i snalažljivosti župnika fra Rafe. Ja sam postavljen za župnika u Gabeli kasne jeseni g. 1950. Svakodnevno sam prolazio kraj te grobnice. Bilo mi čudno oštećenje. Jovo je objašnjavao svima u Gabeli kako ga spasio fra Rafo. Tako sam i čuo kako je došlo do oštećenja grobnice.

Jovo je nakon rata neizmjerljivo zahvaljivao fra Rafi što mu je spasio život. Preko te fra Rafine susretljivosti Jovo je usvojio i više nego prijateljski stav prema katoličkoj Crkvi i njenim svećenicima. Vazda je govorio kako su jedino katolički svećenici spašavali pravoslavne Srbe koji bi se našli pred smrtnim prijateljima.

Eto zašto je i kako fra Rafo ošteti grobnicu u gabeoskom groblju. Nažalost fra Rafo je strijeljan od Jovinih sunarodnjaka g. 1945. Jovo Mirić stalno je isticao svoju zahvalnost fra Rafi i žaljenje nad fra Rafinom nasilnom smrću.⁹⁸

Fra Tugomir Soldo, koji je u vrijeme rata bio kapelan u Čapljini, dakle u neposrednom susjedstvu s fra Rafom, spominje ga također kao onoga koji je spašavao Srbe u vrijeme rata. Opisujući veoma detaljno kako su on i župnik fra Andrija Jelčić nastojali svim silama spriječiti zločine koje je nad srpskim stanovništvom provodio ustaški logornik Franjo Vego sa svojim pomoćnicima, pri čemu su ponekad opasnosti izlagali i vlastite živote, fra Tugomir navodi i slučaj kada su bili uhićeni Srbi iz Gabele:

98 Dopis od 11. kolovoza 2005. (Arhiv Provincije: SP, br. 604/2015).

Ovaj put kupe ostatke muškaraca i uz njih žene i djecu u Klepcima, Tasovčićima i Hotnju. Pok. don Ilija (Tomas, župnik Klepaca, op. R. J.) pomoću Lakse (Vladimir Laxa, podmaršal, posebni opunomoćenik poglavnika za jug Hrvatske, op. R. J.) uspijeva spasiti ih. (...). Vego i društvo nakon toga zatvaraju Srkinje i djecu sve redom u Gabeli i u Grabovini. Dolazi k meni u 2 sata poslije podne župnik iz Gabele, fra Rafo Prusina (koga su srbokomunisti ubili kasnije) i Mirko Pehar, gostioničar iz Struga, i javljaju mi da idemo kot[arskom] predstojniku tražiti zaštitu, jer ako ih brzo ne spasimo, da će ih u noći sigurno sve pobiti.

Nakon velikih napora uspjeli su obavijestiti V. Laxu, koje je naredio kotarskom predstojniku u Čapljini -

da oružnici smjesta pođu i puste na slobodu sve zatvorenike u Gabeli i Grabovini, a tko se usprotivi da smjesta na nj pucaju i da ovu naredbu ima odmah izvršiti i obavijestiti ga o rezultatu. I žandari su smjesta otišli u Grabovinu i Gabelu. U Grabovini su "ustaše" (u glavnome čapljinski cigani) bili na sakupljanju Srba i oružnici su "ustaše" smjesta odstranili i Srbe, Srkinje i djecu sve svojim kućama pustili, dok su gabeoski seljaci sami na svoju ruku pustili na slobodu zatvorene Srkinje u Gabeli, čas prije nego li su oružnici stigli. Ovaj put su se okuražili jer je Laksa bio u Mostaru.⁹⁹

Zar je fra Rafu Prusinu trebalo 14. veljače 1945. ubiti - zato što je spašavao Srbe na području svoje župe?! Zato je što je, izlažući opasnosti i vlastiti život, skrivao Srbina Jovu Mirića u jednoj grobnici u blizini župne kuće?! Fra Rafu u svojoj inače zlobnoj i lažnoj knjizi *Magnum crimen* uopće ne spominje ni Viktor Novak, koji se inače veoma lako nabacivao smećem na pobijene katoličke svećenike.

dr. fra Robert Jolić

99 Tugomir SOLDI, "Držanje katoličkog svećenstva u Hercegovini za vrijeme Drugoga svjetskog rata," *Hercegovina franciscana*, br. 7, Mostar, 2009., str. 393-394.

KRVLJU OPEČAĆENI ZA NEBO

Životopisi šezdeset šestorice hercegovačkih franjevaca
ubijenih u Drugom svjetskom ratu i poraću

Priredio:
dr. fra Robert Jolić

Mostar, 2025.